

Begravelsesskikke i landsbyen

af Hartvig Petersen (1881- 1946)

I 1932 skrev gårdejer Hartvig Petersen i Tvindelstrup på opfordring en længere artikel i Ringsted Folketidende om begravelser i gamle dage. Hartvig Petersen var født på Jersie mølle i 1881 og han overtog møllen efter faderens død i 1905.

Mølleriet var allerede da på retur, og Hartvig Petersen var mere interesseret i landbrug og hesteavl. Han drev fra 1908 til 1929 et par mindre ejendomme i Solrød og købte så gården Bredekær i Tvindelstrup. Han døde som pensionist i Lille Skensved i 1946.

Nedenfor kan du læse Kurt Hartvig Petersens uddrag af farfaderens lange artikel. Der er af praktiske grunde anvendt nutidige retskrivningsregler.

Til den oprindelige artikel er - skrevet med kursiv som her - tilføjet en beskrivelse af Jersie By og et indtryk af kirkebogens notater om dødsfald og begravelser i byen.

Hartvig Petersen bemærker indledningsvis, at han skriver om forholdene i Jersie landsby, som var en by, hvor gamle skikke blev bevaret meget længe. Han beskriver, hvad han har set omkring 1890, og han gør den indrømmelse, at det nok mest er skikkene på gårdene, han erindrer. Men, skriver han, "hvor de økonomiske vilkår tillod det var fremgangsmåden ens i større og mindre landbohjem".

En forpligtelse

Når gårdmanden af alderdomshensyn overdrog sin gård til sin søn eller datter, så var det i aftægtsforpligtelsen altid indbefattet, at vedkommende, som overtog gården, skulle forestå og bekoste begravelsen, når de gamle folk døde, og begravelsen skulle foregå efter skik og brug. De gamle satte overordentlig stor pris på at være sikker på, at det blev overholdt, og ve den, som gjorde brud på traditionen - han ville komme slemt i folkemunde. Der var ikke noget

hensyn at tage, fx. hvis det gjaldt far eller mor, selv om en mand så skulle sælge sin bedste hest til bekostning af begravelsen.....Når en sådan begravelse skulle finde sted, var den for hele byen inden for [gårdmands]standen, men den rakte også en stor del ind i husmands- og håndværkerstanden - alt pr. indbydelse til hver enkelt familie....., men selvfølgelig skulle slægt og venner og nære naboer først og fremmest give møde, vel at mærke dem, der boede inden for byens grænser

De, der "gik i Stegerset"

Til at forestå det store arbejde med tilberedelsen af al den mad, der ved en sådan lejlighed blev fortæret, var der [konerne til de] forannævnte nære naboer, slægt og venner. [Man sagde, at de] "gik i Stegerset", et udtryk, som vel nok er bleven bevaret fra den tid, da der ikke var noget, der hed køkken på en bondegård.....

Hartvig Petersen bemærker, at der var megen prestige i at være en af dem, der gik i stegerset på den og den gård. Selv mange år efter kunne konerne ved kaffeborde diskutere, om en og anden havde været med i kredsen af koner ved en begravelse, der blev husket.

Når døden havde holdt sit indtog, blev der af en pige skicket bud fra sted til sted til de foran nævnte koner, om de ville møde til det [og det] klokkeslæt og klæde liget. Når så disse var mødt - måske 10 á 15 - blev de budt til bords for at spise. Kosten bestod af almindelig daglig mad, da huset på dette tidspunkt ikke formåede andet, og der blev i almindelighed sagt: "I ved jo nok selv, hvordan I skal sidde". Det skulle nemlig være i den orden, som de var gamle i gårde til; de, der havde været husmoder længst, skulle sidde øverst ved langbordet.

Når så måltidet, som foregik under drøftelse af det forestående arbejde, var endt, var der nogle stykker af de dertil bedst egnede, der gik i lag med at vaske og klæde liget i ligtøj, som (hvis det var en ældre, der var død) i mange år havde ligget i linnedkisten. For kvinders vedkommende var det almindeligt, når den første barnefødsel forestod, at der samtidig med børnetøjet blev anskaffet ligtøj til moderen i tilfælde af død i barselseng.

[I stegerset er] alle de andre koner i fuldt arbejde med at vaske, gøre rent, slagte og gøre de første forberedelser med hensyn til den mere materielle side. [Der var] hundrede ting, der skulle besørges; men takket være alle de dygtige koner kom det hele til at klappe. Med hensyn til fedevarer blev der brugt af gårdens egen produktion; det var navnlig grisene og hønsene, der måtte række hals, da koldt bord med flæskesteg som hovedmåltid var det traditionelle. I de nu påfølgende dage var gården nærmest et virvar; såvel inde som ude blev der ved hjælp af naboer gjort rent overalt, fejet og hvidtet....

Ligsynet

Liget blev efter påklædningen lagt på strå, d.v.s et lag langhalm eller tækkehalm blev lagt på et langt bord, som blev sat op i øverstestuen, hvorpå liget blev anbragt, indtil snedkeren fik kisten færdig.

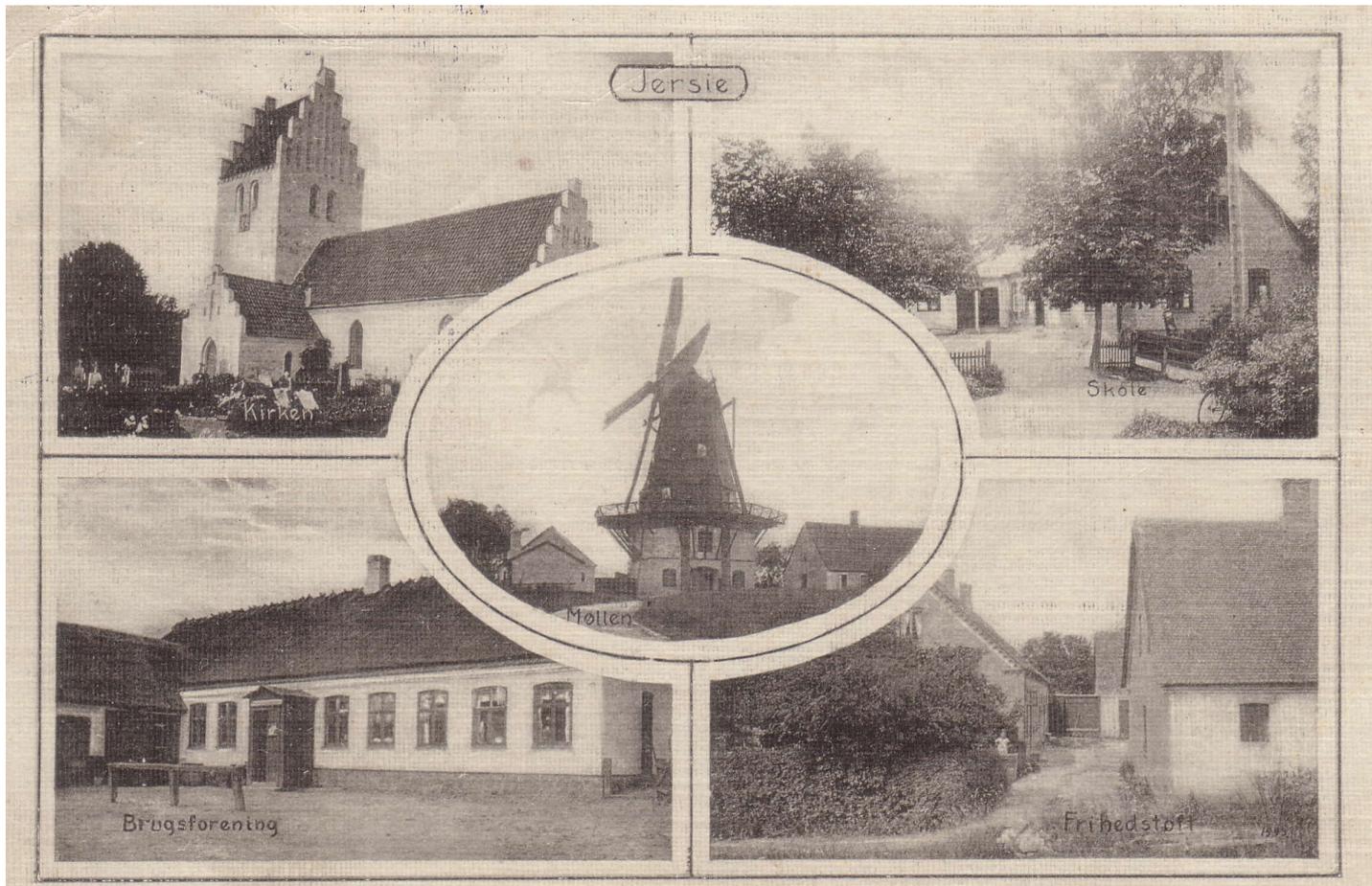
Samtidig bliver det den dødes pårørende, der må sørge for at få anmeldt dødsfaldet til øvrighed, gejstlighed og ligsynsmænd, som mødte med to mand. Undersøgelsen foregik bl. a. ved, at et lille blankpudset lommespejl blev holdt op for næsen af den døde...Når der ikke kom ånde på glasset, kunne det som regel fastslås, at døden var indtrådt. Derefter blev ligsynsmændene selvfølgelig "bænket og skænket", som de kaldte det, og til sidst fik de et mindre vederlag for ulejligheden. Snedkeren mødte med tommestokken og tog mål af liget, hvorefter han lavede kisten, som blev færdig i løbet af 3 à 4 dage.

"Ligstrået"

Når snedkeren havde fået kisten færdig, blev den hentet, og de samme koner gav møde på en dertil bestemt dag og "lagde i kiste".....Der var så igen nogle af de bedst egnede, der besørgede liget flyttet fra bordet og i kisten, som var anbragt ved siden af. Halmen, som liget havde ligget på, blev bundet sammen i et knippe og hængt op på loftet under en hanebjælke. Liget blev så pyntet med grønt og blomster, med en salmebog under hagen og hænderne foldet over brystet.

Nu var det så i orden til, at alle, der kom i huset i de følgende dage, kunne opfordres til at gå med op og "se den døde".

Imens alt dette foregik, blev der kogt suppe på alle de slagtede høns, som blev serveret til middag, hvortil alle mændene, hvis koner gik i stegerset, var indbudt.

Postkort fra ca. 1915, hentet i Solrød Lokalarkiv: Kirke, skole, mølle, brugs og et kig ind i gården Frihedstoft.

I slægtsbogen Vedsø: Hvorfra Vi Kom (1953) beskriver Vedsø Jersie omkring 1890 som "den store sammenbyggede by". Han fortæller, at byen meget længere end nabolandsbyerne holdt gamle skikke i hævd, og han forklarer det med, at endnu næsten hundrede år efter udskiftningen - hvor den enkelte gård fik sin jord samlet - lå alle gårde stadig landsbyen. Først i slutningen af 1800-tallet flyttede enkelte af de 24 gårde ud på markerne, "men tilbage havde man vedblivende den gamle store by med sit virvar af gårde og huse samt stuelænger til udflyttede gårde, og kun få af disse bosteder havde så megen jord, at de blot kunne få en ordentlig have". Hartvig Petersen bidrog med et kapitel om sin slægtsgren til Vedsøs bog. Han fortæller om sin far - den gamle møller, der kom til byen udefra - at han havde "en selvstændig opfattelse af tingene og sine meningers mod i enhver situation, selvom de måske ikke altid vandt genklang i den meget gammeldags by, Jersie", hvor et vist udsyn og en forståelse af, at der var en verden udenfor ikke var det sædvanlige.

Indbyde til begravelse

Nu skulle der så en liste over alle de, der skulle med til begravelsen, først og fremmest hele gårdmandslauget og en del af byens husmands- og håndværker-

familier foruden udenbys familie og bekendte. Der var så altid i byen en del mænd - som regel inden for håndværkerstanden -, som kunne påtage sig den opgave at indbyde til begravelsen, og en af dem blev så udkåret til at besørge dette, som foregik indenbys til fods og udenbys til hest. Det blev altid betragtet som et tillidshverv. For hvert sted, han kom ind, oplæste han lige inden for døren en dertil affattet remse, som lød omtrent således, hvis det var f. ex. en gammel kone, der skulle begraves:

Jeg har en flittig hilsen fra N.N. og hans kone til manden og konen og voxne børn i huset, om de ville være så venlige og møde i deres hjemdag kl. 11 og spise og derefter følge deres gamle mor til hendes sidste sovekammer og hvilested og efter begravelsen følge med hjem og spise og være deres gæst en time eller to, så længe deres gode vilje tilsiger, så lover de igen at tjene jer på bedste måde, men helst i en glædelig tilstand...."

"Tilførsel"

Som det fremgår af remsen, blev voksne børn i huset indbudt til begravelsen; men for at ukonfirmerede børn også skulle mærke, at der var stort gilde i byen, blev det deres opgave at bringe til begravelsesgården smør, kage og fløde, som blev af byens folk givet. Jeg mindes endnu, at det var med blandede følelser, man som barn betrødte en begravelsesgård med disse sager; der blev selvfølgelig taget godt imod, og man blev opvartet med kaffe og kage. Men så kom det alvorlige øjeblik, da man blev opfordret til at følge med op i stuen og "se den døde"; det var med en lille bæven i brystet, man så til, når vedkommende, som fulgte én - selvfølgelig en af den dødes pårørende - løftede klædet fra ligets ansigt....

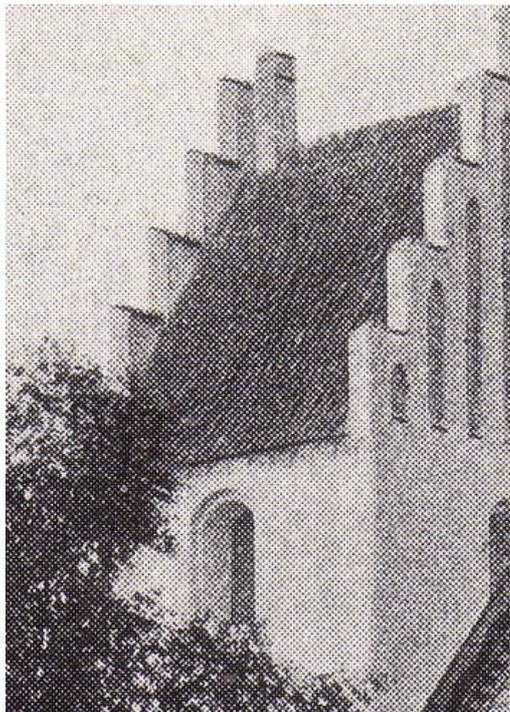
Gravning og ringning

Nu skulle der jo også sørges for gravens gravning, som i almindelighed blev besørget af byens klokker, men også undertiden af en anden i byen dertil egnet mand. Ringningen og tilkastning af graven blev besørget af klokkeren med bistand af en karl fra hver af de gårde, hvor konen "gik i stegerset"

Den sidste rejse

[Da begravelsesdagen oprandt, er] de lange borde dækkede med hvide duge, og de samme koner, som har ordnet det hele, er nu i sorte kjoler og sorte nakkehuer. Tidligt på formiddagen begynder de første gæster at indfinde sig, først og fremmest stegerskonernes mænd, for at de kan være færdige til at give en håndsrækning ved opvartningen; samtidig møder alle "graverne" og "ringerne", som spiser frokost, inden de begiver sig op i klokketårnet.

Ringningen begynder to timer før begravelsen; [Ringerne] bliver forsynet med en dunk øl, en dunk brændevin og et pund tobak; men uagtet disse karle næsten alle er øvede i at trække i klokkerebet, så sker det jo dog - navnlig hvis nogle af dem for tit smager på brændevinen -, at klokkerne kommer til at klemte, det vil sige, at knebelen kun slår på den ene side af klokken, en metode, der bruges til at bekendtgøre en ildebrand med, så var det noget af en skandale, som blev af klokkeren strengt påtalt, hvis det skete alt for tit

Medens de gæve karle nu i deres ansigt sved lod klokkerne lyde ud over egnen, går vi tilbage til gården, hvor følget nu har begyndt at indfinde sig. Gårdspladsen er fuld af køretøjer. Stadsvognene med tilhørende nypudset seletøj er kommet i brug, forspændt med dejlige, fede heste. Der er nemlig også kapløb om, hvem der på sådan en dag har den pæneste befordring. Nu er pladserne om de lange borde besatte, og den gode mad, som består af koldt bord med flæskesteg som hovedret, vederfares nu retfærdighed. Det første hold er snart færdig, og det næste begynder; der er nemlig ikke plads til dem alle at spise på én gang, Når spisningen nu snart nærmer sig afslutningen, og klokken løber, begynder man så småt at samles i øverstestuen omkring kisten, som står åben. Som regel byens skolelærer holder en lille tale og fremdrager de forskellige gode egenskaber, som den afdøde var i besiddelse af. Følget synger en salme eller to, hvorefter snedkeren skruer låget på kisten og seks mænd af følget bærer kisten ud. [Ligger gården i byen], bæres kisten lige til kirken. Snedkeren går foran med skamler til at sætte kisten på, medens der skiftes bærere. Fra [kirkens] tårn [har] klokkeren holdt udvig for at indstille ringningen, når ligtoget har nået kirken og forsvinder gennem kirkedøren med liget.

Når den kirkelige handling er forbi og kisten sænket i graven, [kastes] graven til, mens følget fremdeles opholder sig på kirkegården.

Der tages varsel

Når tilkastningen af graven er til ende, og gravhøjen er klappet og pudset,

hvortil nogle er forsynet med spade og andre med skovle, lader [karlene på et tegn fra graveren] disse stykker værktøj med skafterne falde ned på gravhøjen, og hvis der sidst falder en spade, skal den næste begravelse blive med en mand, hvorimod en skovl betyder en kvindelig begravelse. Derefter bliver graven bestrøet med strandsand, og efter at kransene, som den nu bliver pyntet med, er beskuet af følget, begiver dette sig igen tilbage til gården. Stegerskonerne er [under ligbegængelsen] igen i travl virksomhed med at tilberede det næste måltid, som skal være på bordet, til følget kommer tilbage fra kirken, og som, efter at [man] har gået og set lidt på gårdens drift, igen begynder at sætte sig til bords for "spisning efter kirketid", som de kaldte det. Når dette måltid var endt og man havde sundet sig lidt og mændene havde nydt en pibe tobak, [belavede gæsterne sig på at søge hjemad].

No.	Navn, Fødsels- og Dødsdato.	Alder.	Hvor opført i det alm. Døds. Reg.	Bemærkninger.
	Jensgaard Hans Christian Hans			
	Kristian og Hans Mik. Christian	8. Okt.		
	Hans i Jersie.			
	Jensgaard i Jersie, Entenmand.	18. Okt.		
	Jensgaard og Frøstemand Hans H.			
	Kristian Hans i Jersie.	6. Okt.		
	Jensgaard i Jersie, Skolel.	18. Okt.		
	Kristian og Hans Christian Hans	18. Okt.		
	Lis. Hans.			
	Allydmand, Entenmand i Jersie.	19. Okt.		
	Allydmand og Entenmand i Jersie.	26. Okt.		
	Pastor Hans Christian Hans i Jersie.	8. Okt.		
	Jensgaard i Jersie.	18. Okt.		
	Kristian i Jersie.	28. Okt.		
	Allydmand i Jersie.	30. Okt.		

Kirkebogen for Jersie sogn er vanskelig at gengive, men man kan dog skimte det meste. Her noteres naturligvis alle begravelser

Her har vi en side af protokollen med "Døde Mandkøn" et år i 1870'erne. De dødes navne står i en kolonne på modstående side

Under kolonnen anmærkninger er her beskrevet to tragiske hændelser: En 25 år gammel gårdbestyrer og ungkarl fra Jersie væltede med et læs brænde i nærheden af Lille Ladager i Ejby sogn og brækkede halsen. Og en 44 år gammel gårdejer

***i Jersie begik
selvmord ved
hængning.***

***5 af de døde er
børn***

Blader man lidt frem og tilbage i kirkebogens begravelsesnotater, får man ganske meget at vide om liv og død i landsbyen:

***"En død Mand fundet paa Stranden. Navnet, Alderen og hvorfra han var vides ikke"
"Tjenestekarl 26 Aar. Druknet sig selv i Stranden i Sindsforvildelse. Jordet med
Amtets Tilladelse"***

"U[gift] Fruentimmer Karen Peders D Tvillinge Søn. 14 Dage"

***"Peder Hansen, en omvandrende Betler. Døde hos Udflytter Lars Nielsen, Gmd i
Jersie"***

***Og der er næsten ingen ende på ulykkerne: En tækkemand falder ned fra et tag og
dør af det ulykkelige fald. Væver Lars Jensens 11-årige plejesøn havde hængt sig
selv. En 3 måneder gammel dreng dør af kighoste, og der er atter og atter børn, der
dør - hvad det angår gøres der ikke forskel på gårdmænd, husmænd og indsiddere.***

***Når man sidder med kirkebogen og ser på notater af den art, bliver man klar over, at
der umuligt kan have været iværksat den store begravelse med koner i stegerset,
store slagtninger, gentagne bespisninger og timelang klokkeringning hver gang et
menneske i Jersie sogn har forladt denne verden. Begravelse af gårdfolk har været
store begivenheder i byen, noget man snakkede om længe - som Hartvig Petersen
fortæller om det. Ingen tvivl om det. Men så var der altså alle de andre, der fik en
langt mere skrabet begravelse.***

***På en lidt omvendt måde bliver det bekræftet af kirkebogen. Langt op 1870'erne er
der ved notatet om visse begravelser - og det er stort set gårdfolkenes - tilføjet disse
ord: "ringet, lys". Klokkerne har ringet og der har været lys i kirken. Når det ikke står
der, er der tale om en discount-begravelse.***

***I andre sognes kirkebøger udtrykker præsterne sig anderledes end i Jersie om
begravelsens karakter. I Solrød sogn kan der stå: "Klokkerne ringede og er betalt".
Gæt selv, hvem klokkerne ringede for! Og i kirkebøger rundt om i landet kan der stå
"Fattig jordet", "Begravet uden Sang og Klang" eller "Begravet uden Ceremonie".
Hvorom alting er: Også i døden var der forskel på folk.***

Kilder:

Petersen, Hartvig: Begravelseskikke i Landsbyen. i: Ringsted Folketidende, 10. sept. 1932
Vedsø, Fred.: Hvorfra vi kom. Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, 1953
Kirkebog for Jersie og Solrød sogne

Billedsamling i Solrød Lokalarkiv

Interview med Paul Hartvig Petersen (lydbånd) v. Kurt Hartvig Petersen. Solrød Lokalarkiv, 1976